

Reisverslag

Studiereis Correggio Italië

Opzoek naar sporen van betrokkenheid
bij jonge kinderen

Crossing borders

WerkendLeren organiseert studiereizen naar Reggio Emilia en Correggio in Italië, onder begeleiding van Mirjam en Marga. Zij nodigen mensen uit te ontdekken wat er zo bijzonder is aan de Reggio Emilia 'approach'. Op zoek te gaan naar sporen van betrokkenheid bij jonge kinderen. En te zien waarom mensen vanuit de hele wereld deze streek bezoeken. Welke inzichten kunnen we er vinden, die onze dagelijkse praktijk in Nederland kan voeden en versterken?

Met een groep van 16 deelnemers bezochten we in juni 2019 het Remida recycle centre en het Internationale Loris Malaguzzi Centre in Reggio Emilia. Ook bezochten we twee Reggio geïnspireerde kind centra in Correggio en genoten van de sfeervolle straten en restaurantjes van Reggio en Correggio. Een impressie:

Over de Reggio approach is veel geschreven. De aanpak is vertaald in vele talen. Over de hele wereld zijn points-of-references, zo ook in Nederland. Wil je je verdiepen dan is er volop (actuele) literatuur met prachtige documentatie om je te voeden. Want 50 jaar na de start is de Reggio Emilia approach nog springlevend en weet veel mensen te inspireren. In dit artikel beschrijven we niet de aanpak of achtergronden, maar staan we stil bij onze bijzondere ervaringen en gesprekken gedurende onze reis.

De actuele tentoonstelling van de kinderen uit Reggio heet 'Bordercrossings' en hoewel dit gaat over ontmoetingen met levende dingen in digitale landschappen is Crossing Borders wellicht wat gedurende deze reis voortdurend gebeurde: Grensovergangen. Werelden die elkaar ontmoeten.

De groep bestond voor een groot deel uit leidinggevendenden van één grote kinderopvangorganisatie, een pedagogisch medewerker, een pedagogisch coach en een aantal trainers KO/PO.

Samen gingen we grenzen over en lieten ons verwonderen.

*"Grensovergangen.
Werelden die
elkaar ontmoeten."*

Remida Recycle centre

Het eerste bezoek van deze reis is aan het Remida recycle centre. Een inspirerende plek, op veel verschillende manieren passend in het huidige tijdsbeeld. In een groot industrieel pand zijn ruimtes gevuld met restproducten en misfits van zo'n 200 bedrijven in de regio. De bedrijven doneren de materialen gratis. Medewerkers van het Remidacentrum zorgen voor de ordening en structuur. De materialen zijn van papier, hout, kunststof, wol en meer. De variatie is enorm. De wijze van ordening, transparantie en esthetiek raakt. Er wordt gespeeld met licht en schaduw, er staan wat opstellingen en werk ter inspiratie.

Tijdens ons bezoek wandelen ook medewerkers van nabije kind centra met winkelwagens door de Remida. Ze nemen de tijd, pakken materialen op, leggen ze weer weg of in hun kar. Voor 40 euro per jaar mag een school hier onbeperkt materiaal komen halen.

Er worden regelmatig ateliers georganiseerd, waarin je met materialen uit de Remida aan de slag kunt. Materialen die bewust bij elkaar worden gelegd. In het felle of schemerlicht. Op een lichtbak of gewoon op een grote houten tafel.

De ruimte en de combinatie van materialen nodigen uit. Om eraan te zitten, om te bedenken wat het is en wat je ermee zou kunnen.

Twee grote projecten trekken onze aandacht. De eerste is een wand met grote, rode gebreide lappen. Met daaronder nog een stapel even grote rechthoekige lappen en een mand met allerlei soorten draad, wol en breipennen. Het is een stadsproject geweest, omdat de vlag van Italië haar verjaardag vierde. De kleur rood is gekozen, mensen werden uitgenodigd om te breien. Met restafval, tie-wraps, plastic en ook allerlei soorten wol. We zien perfect kunstige lappen, er zijn ogenschijnlijk geprinte lappen. Alles is met elkaar verbonden tot één groot wandkleed. 'Wij houden van imperfectie', vertelt de vrouw die ons rondleidt. Naast me staat een reisgenoot. 'Prachtig', verzucht ze 'dit verhaal verbeeldt op alle fronten onze visie op onderwijs en opvoeding. Alles zit hier in: Samen, met de gemeenschap, imperfectie, iedereen op zijn eigen manier, bijdragen, groeien, toevoegen...' Wij mogen ook toevoegen, als we willen. Er ligt een gastenboek. Wanneer je wat toevoegt of een stukje breit, mag je je naam in het boek schrijven bij het werk. Dan hoor je bij de vormgevers.

Duizenden bootjes

Ook de hal en de toilet zijn benut. Op de wand in de hal zijn horizontale dunne latjes bevestigd waarop een keur van papieren bootjes. De klassieker, zoals wij het vouwbootje kennen. Een variant van het hoedje van papier. In een hoek schijnt een overheadprojector webachtige draden over het bootjes-project. Op de wand een schematische uitleg / werktekening van hoe een bootje te vouwen en een ronde ton met kleine vouwblaadjes. Ook hier ligt een gastenboek. Vouw, voeg toe, doe mee. Met een aantal reisgenoten staan we te prutsen. Ergens kennen we de vorm allemaal, maar het is lang geleden. De tekening lijkt logisch, maar blijkt ingewikkeld. We instrueren elkaar en soms nemen we het van elkaar over (Kom hier, dat ik het doe!) In tien minuten zijn er al volop aanknopingspunten voor een boeiende dialoog verschenen. Over begeleidersstijl, over jouw leerstijl, je aanpak, en wat je van de ander verlangt. Maar ook hoe de ander soms helemaal niet op je afgestemd raakt, al lijkt je een logische of hulpbehoevende vraag te stellen.

Mooi, die inzichten!

"Ik voel de behoefte de bootjes op de grondplaat te gaan ordenen en in golven op kleur te zetten.

Ik weet niet of het mag. Kijk rond of ik 'de juf' zie. Er is natuurlijk geen juf. Dit project is een uitnodiging. Je mag toevoegen, maar ik vraag me af of je ook aan andermans bijdrage mag komen? Voorzichtig begin ik een paar bootjes te verschuiven. Een van de reisgenoten begint me spontaan te helpen, ze ziet mijn patroon.

Nog een ander komt er bij zitten en begint een nieuw patroon te leggen. En ondertussen spookt door mijn hoofd: 'Mag dit? Is dit de bedoeling?'

Komt er dadelijk iemand die gaat zeggen dat we fout bezig zijn? We schrijven onze namen in het gastenboek. Zo zijn we eerlijk traceerbaar.

En dan moeten we mee, de excursie zit erop.

Ik ben niet klaar en voel me een kind wiens werk onderbroken wordt. Ik bedenk hoe verschrikkelijk ik het zou vinden als ik alles op moest ruimen, zodat de kinderen van morgen opnieuw met de bootjes kunnen spelen. En hoe vaak vragen we dit van kinderen?"

Bedoeling en samenleven

De dag erna, in het International Malaguzzi centre neemt een ervaren pedagoga ons mee in haar verhaal. Ze spreekt Italiaans, met heel haar lijf, haar ogen, handen en dansende krullen. Een tolk vertaalt haar woorden in het Engels. Patricia heeft 39 jaar met kinderen gewerkt en blijft bij het centrum werkzaam tot haar pensionering. Aan de hand van dia's schetst ze de geschiedenis, maar met haar verhalen kleurt ze de waarden van de Reggio Emilia Approach. Onder andere over de gelijkwaardigheid van alle mensen in de scholen. Hoe ieder zijn rol heeft, maar ook iedereen ten dienste van de processen van de kinderen werkt.

Bijvoorbeeld een schoonmaakster, die er nog niet zo lang werkte. IJverig veegde ze geveerde herfstbladeren die op de grond lagen op, aan het einde van de dag. Haar indruk was dat het spel over was en dat de boel opgeruimd mocht worden. Ze kon niet vermoeden dat dat werk van kinderen was, dat het een bewust spoor van bladeren was. Patricia nam haar mee, in het proces. In het principe van om alles heen poetsen en de omgeving de omgeving laten. De schoonmaakster was geraakt en vroeg voortaan aan de kinderen wat mocht

blijven liggen, en wat weg mocht. Maar ook besprak ze het met de andere schoonmakers, het hoefde niet meer uitgelegd te worden. Het sprak voor zich. Uit de voorbeelden die Patricia voor ons oplepelt ademt diepgaand respect voor kinderen, voor hun processen. Aandacht. Zorgvuldigheid.

Het begon met een groep moeders

De Reggio Emilia approach is géén methode, maar een benadering. Dat wordt duidelijk in het verhaal. Patricia spreekt niet van een methode, niet van doelstellingen. Maar van bedoelingen en procesgerichte benaderingen. In de wederopbouw van Noord Italië na de verwoesting door de 2e wereldoorlog, ontstonden kind centra. Vooral dankzij de kracht en overtuiging van de vrouwen in de gemeenschap. In de debatten die gingen over waar de gemeenschap haar schaarse heropbouwmiddelen in zouden steken, kwamen de mannen en de vrouwen tegenover elkaar te staan. De mannen wilden een cinema, een ruimte om onder elkaar te zijn en te ontspannen. De vrouwen wilden kind centra, waar kinderen veilig, zorgeloos, in een rijke, uitdagende omgeving konden opgroeien. De vrouwen wonnen.

Loris Malaguzzi, die wij kennen als founding father van de kindcentra, woonde en werkte in het nabijgelegen Correggio als onderwijzer. Hij kwam er dus pas later werken, maar heeft een krachtige stempel gedrukt op de doorontwikkeling en conceptualisering. Malaguzzi wilde niet dat het een methode of onderwijsconcept werd, maar dat hun werkwijze een onderzoeksgerichte benadering zou blijven. Een benadering die uitgaat van het competente kind en drie pedagogen die hem (op)voeden: De groep, de volwassenen en de ruimte. Kijken, luisteren, onderzoeken, reflecteren, toevoegen.

Bijdragen aan de gemeenschap

Patricia heeft nog met Malaguzzi gewerkt. Haar gebaren en blik worden intenser als ze vertelt hoe belangrijk Malaguzzi het vond dat de volwassenen die met de kinderen werkten veel wisten van de gebeurtenissen in Europa, de politieke ontwikkeling in land en regio. Om die reden organiseerde hij regelmatig inhoudelijke meetings voor alle medewerkers uit de centra. En daar sprak hij urenlang over politiek, over actualiteit. 'Aanvankelijk had niemand zin in

een meeting op zaterdagochtend', vertelt Patricia, 'we werkten immers al vijf dagen per week. Maar de meetings waren magisch. Malaguzzi wist je te raken

en mee te nemen in zijn verhaal. Hij vond het belangrijk dat wij kennis midden in de wereld stonden, veel wisten en veel deelden met de ouders.

Na zo'n bijeenkomst ging je helemaal vol inspiratie terug naar je werkplek en voelde je het belang van je rol als pedagoga in zo'n gemeenschap'.

Kleine verhalen, grote waarde

De tijd vliegt voorbij. Het is heel warm in de conferentieruimte. Italië zucht onder een hittegolf. We pauzeren even, om wat te drinken, maar luisteren dan snel geboeid verder. Met de kleine verhalen en voorbeelden raakt Patricia grote thema's. Thema's die heel actueel zijn. Diversiteit, verbondenheid, fulltime werken en inzet personeel, creativiteit. En telkens foto's met kinderen die het laten zien wat deze benadering teweeg kan brengen. Vooraf is ons duidelijk verteld dat we geen foto's mogen maken van dia's waar kinderen op staan. De VAG is ook tot in Italië doorgedrongen. Wanneer een van de luisteraars toch

*"Kijken, luisteren,
onderzoeken, reflecteren
en toevoegen."*

enthousiast de dia's wil fotograferen, volgt een strenge blik. Patricia stopt even haar verhaal "NO!".

Wandelen met een atelierista

Na een pauze neemt een atelierista ons mee door het inmiddels bloedhete gebouw. Vol passie vertelt hij over opstellingen, materialen, interventies. We wandelen door het Lichtatelier, door expositieruimtes en door grote tentoongestelde, geordende werkplekken. Dezelfde tolk loopt mee en vertaalt het ook weer gepassioneerde verhaal in begrijpelijk Engels.

Tijdens de rondleiding blijft de man een aantal keren bij opstellingen staan. De vragen komen als vanzelf op bij de groep. Hij geeft geen rechtstreeks antwoord, nodigt de groep uit op elkaar te reageren, is alert op uitingen en hypothesen. En zo komen we met elkaar erachter hoe het komt dat bepaalde kleuren projecteren zoals ze projecteren en dat voorwerpen ronddraaien door warmte, in tegengestelde richting door materiaalgebruik. Het valt de groep op dat de vragen aanzetten tot verder onderzoek, tot nadenken, tot vergelijken, uitproberen. En vrijwel direct wordt ook geconcludeerd dat naast het creëren van dergelijke plekken het met

observeren, vragen stellen, toevoegen en interveniëren kwaliteiten zijn die veel toe zouden kunnen voegen op de vloer in Nederland. Je mond houden, op je handen zitten, niet voorzeggend. We spreken niet over onszelf, we hebben het natuurlijk over onze collega's op de vloer...

De groep is wisselend betrokken bij het verhaal, en soms individueel aan het speuren, kijken en fotograferen. De draad is makkelijk op te pakken. Bij iedere nieuwe hoek of plek kun je zo weer aanhaken.

We krijgen zin in de praktijkbezoeken, maar deze dag resten gelukkig alleen nog maar terrassen, verfrissende douches en koele drankjes.

In de praktijk

De twee dagen die volgen zijn gevuld met praktijkbezoeken. En daarnaast hebben we ook nog workshopachtige ontmoetingen in een klein scholingscentrum in Correggio. Pedagogista Illaria is bij ons, deze twee dagen. Ze is verantwoordelijk voor een aantal scholen in Correggio.

Illaria geeft aan de scholen Reggio geïnspireerd werken, en op sommige punten wat andere keuzes hebben gemaakt dat de Reggio scholen in de stad Reggio Emilia. Ook is het budget waar zij over beschikken aanmerkelijk minder dat op de Reggio scholen, waardoor er bijvoorbeeld één atelierista verantwoordelijk is voor meerdere locaties. Ook haar ontmoeten we. Gedurende de bezoeken volgt zij ons met schrijfblok en camera. Vragen worden genoteerd, opmerkingen ook. Als we vragen wat zij precies documenteert, geeft ze aan dat deze documentatie waardevol kan zijn in de teambespreking met collega's, omdat ons perspectief feedback en inzicht kan geven.

Buiten naar binnen halen, binnen naar buiten brengen

De Reggio approach staat midden in het leven, gaat over het leven. Over de wereld om kinderen heen, dichtbij en wat verder af. De veelgebruikte woorden 'transparantie' en 'verbondenheid' krijgen hier voelbare invulling. Reggio (geïnspireerde) scholen zijn onderdeel van de gemeenschap, van de stad.

De sporen van kinderen, hun onderzoekjes en creatieve uitingen zijn zichtbaar in de dorpen.

De scholen zijn ruim en licht. Ze hebben grote tuinen en overal ramen en glas tot aan de grond. Binnen en buiten lopen in elkaar over. En ook de binnenruimtes staan in open verbinding met elkaar. De buitenruimtes zijn groot en ook weer heel bewust ingericht. Op de plekken waar wij komen is veel gras, staan grote bomen en verspreid over het terrein zijn plekken gecreëerd. Een dikke boomstam, een groepstafel met wat houten stoelen er omheen. Een paar boomstammen die ineens lijken op een giga-drumstel, omdat een stel peuters

er met bamboestokken ritmisch op slaat. Aan de binnenkant een tafel met een lichtbak en bladeren erop. Tekenpapier en potloden.

Een groot verschil

Omdat het zo heet is, is een groot deel van de kinderen en medewerkers buiten aan het spelen. Een groep zit te kleien, met een pedagoga erbij. Een groepje dreumesen verkent de schors van de dikke boom, door te voelen, maar ook door er klei-afdrukken van te maken. Overal zijn kinderen en volwassenen gericht op de omgeving. Het merendeel is hoog betrokken bezig. Onze aanwezigheid lijkt niet te storen. De behoefte om foto's te maken is enorm, we mogen alleen de materialen fotograferen, niet de kinderen. Terecht, natuurlijk, maar het is heerlijk om de intensiteit van het spel van de jonge kinderen te zien en vast te leggen...

Eén van de scholen grenst aan een reguliere school. De tuinen worden gescheiden door een groot hek. Aan de andere kant zijn kinderen aan het voetballen, rondjes rijden met fietsjes en stepjes. Kinderen joelen, rennen. En de mede-

werkers staan bij elkaar in de schaduw van een boom met een bak koffie in de hand met elkaar te praten. Grappig om deze contrasten naast elkaar te zien. Vooral daardoor valt op dat de aandacht van de medewerkers echt voortdurend en volledig bij de kinderen is. Niemand gaat alvast binnen opruimen of klaarzetten, niemand staat met een andere volwassene te kletsen.

Omdat we een langere tijd blijven, valt het op dat deze hele jonge kinderen nauwelijks vlinderen maar lange tijd op

eenzelfde plek blijven. Illaria legt uit dat kinderen niet persé hoeven blijven, maar dat pedagoga er wel op gericht zijn de aandacht van kinderen bij het proces te

houden door vragen te stellen, interactie aan te gaan of interventies te plegen. De processen worden doorlopend gedocumenteerd op schrijfblokken en met foto's.

"De aandacht is echt voortdurend volledig bij de kinderen."

Transparantie en openheid

We stellen 'Nederlandse' vragen, proberen grip te krijgen op wat we zien. Als bijvoorbeeld 'Hoeveel weken duurt een thema?' (met daarachteraan Uk & Puk is 6 weken). De groepen werken met jaar

thema's. Thema's als 'Muziek' of 'Verandering' of 'Metaforen'. En dat thema wordt voortdurend uitgediept en verrijkt. Op de muren in de hal is de planning zichtbaar. En tevens dagelijkse foto-verslagen die ouders kunnen inzien. Op volwassenhoogte voor de ouders, op kindhoogte voor de kinderen. Ter inspiratie, herinnering of voortgang. Het is vooral een groepsproces wat zichtbaar wordt, maar ook de individuele kinderen zijn goed zichtbaar.

Op vragen over 'ontwikkelingsvoorsprong' en 'een groep overslaan' wordt even in het Italiaans uitgewisseld. We horen van de tolk dat de medewerkers deze vraag niet begrijpen. Diversiteit, groepsprocessen, je eigen talenten ont-

wikkelen, het is zo vanzelfsprekend dat de vragen over 'slimmere peuters' niet begrepen worden. De groep is de jaargroep en daarin ben je wie je bent. En de groepen ontmoeten elkaar op verschillende momenten, zodat andere ontmoetingen en vriendschappen mogelijk zijn. Inclusie blijkt makkelijker te beantwoorden. Ook kinderen met een bijzondere ontwikkeling, fysiek danwel mentaal, zijn gewoon welkom. Vaak brengen zij een persoonlijk begeleider mee, die in de ochtenden extra op de groep staat. We stellen vragen over het fulltime werken, de vele uren die jonge kinderen doorbrengen op de scholen, de tijd voor voorbereiding en ontwikkeling. De mate van creativiteit van de medewerkers. Maar vooral puzzelt de vraag 'Is iedereen in staat zo te werken met kinderen, met die gerichtheid en die aandacht? Is het documenteren voor iedereen te leren?' Het antwoord is stellig en vertrouwenwekkend: Jazeker, iedereen kan het leren. Het is een kwestie van mindset. Als je je openstelt en de tijd neemt, kun je het leren. Is het niet moeilijk. Leer je zien dat je van kinderen kunt leren wat zij nodig hebben om zich verder te ontwikkelen.

Mindset, growth of fixed. Weer komen we terug op de visie van de Reggio Approach. Geloof in de competente mens, medewerker of kind. Vertrouwen, aandacht, focus.

Ieder antwoord, ieder voorbeeld wat we zien, ademt de bedoeling. Kijken en luisteren. Competente kinderen die mogen onderzoeken en groeien.

In gesprek - met jezelf, met elkaar

Met veel om over na te denken, keren we dagelijks in de busjes weer richting het gastvrije hotel. Op de ontmoetingsdag, voorafgaand aan de reis, werden bundels uitgedeeld met reisinformatie, het programma en per dag ook toelichtingen, vragen, opdrachten. Gedurende de reis zijn er bewust ingebouwde momenten voor gezamenlijke reflectie en onderzoek.

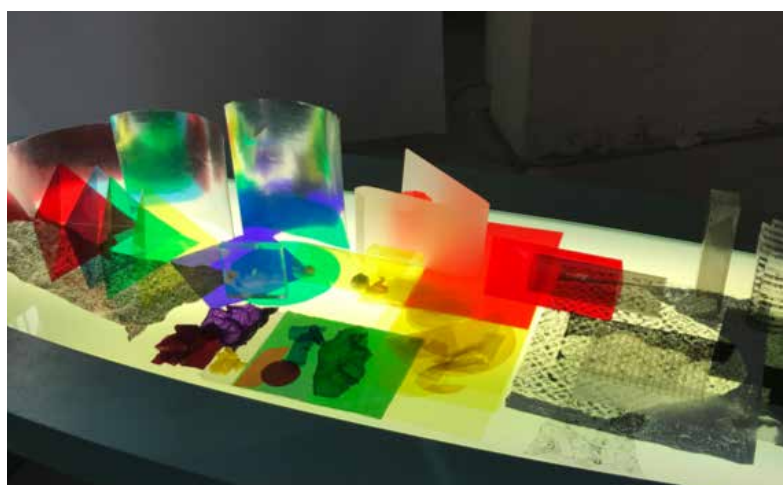
Iedere dag krijgen we polaraid camera's mee, met het verzoek per persoon twee foto's maken. Aan de hand van die foto's en onze aantekeningen gaan we het gesprek aan. Twee foto's maken op dagen die zo gevuld zijn met indrukken valt niet mee. Het laat je nadenken over wat écht raakt. Ondanks de lange, hete dagen, zijn de gesprekken in de hotellobby verfrissend. Mooi om indrukken te delen, uit te wisselen en met elkaar te interpreteren wat je gezien of ervaren hebt.

Vier dagen zijn voorbij gevlogen. Wat heeft het meeste indruk gemaakt? Zijn het de mensen die in Reggio werken?

De congruentie in alles wat we gezien hebben? De kinderen? De ruimtes? Is het charmante, gastvrije Italië wat ons raakt? Het lekkere eten wat we voorgeschoteld kregen? De mooie plekken die voor ons uitgekozen zijn? De historie die de steden die we bezochten uitademende? Of was het vooral het reisgezelschap, wat elkaar uitdaagde na te denken over implementatie in de Nederlandse context?

Over een poos ontmoeten we elkaar weer, op de terugkomdag. Benieuwd welke verhalen vooral zijn blijven hangen en misschien/hopelijk ook al de eerste sporen in de eigen praktijken zichtbaar gemaakt... Dank voor een prachtige reis, het begin van nog veel meer moois!

Wilma van Esch – juli 2019

Meer weten? Bel naar 088 28 27 000 of mail naar info@werkendleren.nl.
Overzicht van lesdagen, startdata en locaties: www.werkendleren.nl

WERKENDLEREN